

Proces zonácie Tatranského národného parku (TANAP) je dôležitým krokom štátnej ochrany prírody pod vedením Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky. Na výhody aj úskalia tohto procesu sme sa opýtali troch odborníkov, členov pracovnej skupiny pre zonáciu TANAP-u, doc. Ing. Petra Fleischera, PhD., vedúceho Výskumnej stanice Štátnych lesov Tatranského národného parku, prof. RNDr. Juraja Hreška, PhD., vedúceho katedry ekológie a environmentalistiky Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre a Ing. Jána Topercera, CSc., vedeckého pracovníka z Botanického záhrady Univerzity Komenského v Bratislave.

V čom by spočíval najväčší prínos zonácie TANAP-u oproti súčasnému stavu?

Peter Fleischer: Otázka by mohla znieť, či by to prínos vôbec bol. Zonácia totiž neprináša nový právny stav do ochrany prírody. Zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny síce považuje zonáciu za možný nástroj na zabezpečenie starostlivosti, zároveň však priamo stotožňuje aktuálne platné stupne ochrany prírody so zónami. Ak teda považujeme súčasné stupne ochrany prírody za nevyhovujúce, rovnaký výsledok pre ochranu dosiahneme tak ich prehodnotením, ako aj pretransformovaním na zóny. A ak sa sťažujeme na nevymožiteľnosť práva, tak akt zonácie to asi ťažko vyrieši. V diskusiách sa často ako dôvod na rýchle prijatie zonácie uvádza lepšia prehľadnosť o (ne)povolených aktivitách v chránených územiach. Otázka je, kto takúto informáciu potrebuje. Lesníci, pracovníci ochrany prírody, investori? Ak neznalosť aktuálneho právneho stavu (alebo jeho zámerná ignorácia) bola príčinou mnohých prieťahov v sporoch o výnimkách zo zakázaných činností, bude to so zonáciou jednoduchšie? Ak sa spoločnosť rozhodne ísť cestou „nezasahovania“ na desaťtisíc hektárových plochách, nutne bude musieť počítať so situáciami, ktoré budú vyžadovať „zasahova-

Ako ďalej so zonáciou Tatranského národného parku?

nie“ pri nepredvídaných, život, zdravie a majetok ohrozujúcich situáciách (lavíny, záplavy, požiare, úrazy, choroby, infekcie, kontaminácie a pod.).

Vo svete (napr. v severnej Amerike) sa zonácia (tzv. *Special Preserve Zones*, mohli by sme stotožniť s našou A zónou) robí najmä kvôli regulácii návštevnosti. V našich stredoeurópskych „stiesnených“ podmienkach však sotva nájdeme dostatočne veľké územie na nerušený priebeh prírodných procesov a súčasné obmedzenie prístupu pre návštevníkov. A aj v tých „klasických“ národných parkoch s dlhodobou tradíciou zónovania sa dnes manažéri pýtajú, načo to vôbec bolo dobré, keď kľúčové rozhodovania sa aj tak robia v inej mierke ako zonácia (Theede et al., 2014).

Juraj Hreško: Zonácia národného parku by v prvom rade mala slúžiť na zachovanie funkcií ekosystémov chráneného územia, až v druhom rade by mala byť limitom na aktivity človeka, čo je doposiaľ chápané opačne. Potom sa stáva, že sa zonácia prispôsobuje zámerom a rozvojovým aktivitám, čo považujem za nesystémové opatrenie pri riadení a usmerňovaní socioekonomických aktivít obcí a miest tatranského regiónu.

Ján Topercer: Zonácia TANAP-u by mohla hlavne spresniť manažmentové ciele a zvýšiť účinnosť, resp. vymáhateľnosť legislatívy ochrany prírody, ktorá je dlhodobo ešte mizernejšia ako v iných odvetviach. Mohla by – ak by bola kvalitná. Kvalita zonácie sa meria mierou súladu s medzinárodnými zónovými štandardmi Medzinárodnej únie na ochranu prírody a prírodných zdrojov (IUCN, *International Union for Conservation of Nature*), zákonmi a najlepšimi dostupnými vedeckými poznatkami. To sú také, ktoré zmenšia vedecké, ekonomické i sociálne neurčitosti zónovania na minimum, sprístupnia rozhodovacím orgánom všetky relevantné a aktuálne fakty a podporia

ich informované rozhodovanie. Teda rozhodovanie vedené faktami, nie skupinovými ekonomickými záujmami, ideológiami, emóciami či rivalitami rôznych „hráčov“. Musia tiež informovať všetkých zainteresovaných (stakeholders) o všetkých dôležitých dôsledkoch zonácie a riešiť všetky významné konflikty záujmov.

Aké by boli hlavné kritériá zonácie Tatier z ekologického hľadiska?

Peter Fleischer: Kritériá na zonáciu chránených území stanovuje zákon a taxatívne vymenúva pôvodnosť a mieru zasahovania a využívania človekom. V krajinách, kde sa zonácia národných parkov realizuje na základe „štandardných“ postupov, je environmentálne hľadisko len jedným z kritérií, s ktorým sa vstupuje do prípravnej fázy zonácie. Napríklad v Skalnatých vrchoch (USA) pripravovali svoju „wilderness“, teda bezzásahovú zónu, vyše 90 rokov. Stanovenie priorit a spôsobov ochrany, resp. využívania nemôže byť dosiahnuté ináč ako kompromisom všetkých zainteresovaných, najmä vlastníkov a správcov územia. Veda má, samozrejme, právo do tohto procesu vstúpiť a naznačiť pravdepodobné dôsledky rôznych návrhov. Hľadanie kompromisu, konečná voľba spôsobu a rozsahu ochrany, ale aj zodpovednosť za dôsledky však vždy bude na manažeroch chráneného územia.

Bývala Správa TANAP-u a od roku 1995 Štátne lesy TANAP-u sa otázkou diferencovanej starostlivosti zaoberajú dlhodobo, fakticky od vzniku národného parku. Výsledkom boli bezzásahové územia vybrané na základe stavu zachovanosti (minimálneho ovplyvnenia človekom). Myšlienka ponechať len na prírodné procesy tie časti prírody, ktoré si doteraz zachovali nenarušený vzťah, a manažovať tie, ktoré boli v minulosti nielen hospodársky využívané, ale aj

dlhodobo rekonštruované po účinku prírodných disturbancií, považujeme stále za základ starostlivosti o les i východisko pre zonáciu. V návrhu zonácie predloženom Štátnymi lesmi TANAP-u ide až o 30 % výmery lesov, ktoré by mohli byť zaradené do zóny, kde by prírodné procesy mali prioritu. To ale neznamená, že zvyšných 70 % by boli „drancované“ lesy. Naopak, prírode blízke pestovanie lesov je v TANAP-e dlhodobo uplatňovaná koncepcia. Pre zmenu, na „nezasahovanie“ na viac ako polovici lesov (ako predpokladá tzv. vedecký návrh) nie sú doteraz žiadne relevantné dôvody. Potreba lesníckej starostlivosti totiž vyplýva zo spoločenských požiadaviek na zabezpečenie celého spektra ekosystémových služieb (liečba, rekreácia, kvalita ovzdušia, mezoklíma, sekvestrácia uhlíka a pod.). A tie zabezpečiť na primeranej úrovni len na základe spontánnych, prírodných procesov v podmienkach opakujúcich sa prírodných disturbancií a meniacej sa klímy asi nie je možné.

Juraj Hreško: Hlavné kritériá zonácie Tatier vychádzali zo systémového prístupu a holistického chápania krajiny s dôrazom na horizontálne interakcie ekosystémov. Medzi základné kritériá boli zahrnuté aspekty zachovalosti reliktných ekosystémov, ich reprezentatívnosť a status ochrany. Nemenej podstatné boli kritériá ekologického kontinua a prepojenia ekosystémov v dolinových systémoch a ich predpoliach.

Ján Topercer: Teória a prax manažmentu chránených území pozná mnoho kritérií zónovania nielen z bio- a geovied, ale aj z informatiky, inžinierskych a manažmentových vied. Na príprave vedeckého návrhu zonácie TANAP-u v rokoch 2011 – 2014 sme v zhode s medzinárodnými štandardmi a najlepšimi dostupnými poznatkami použili hlavne tieto princípy a kritériá:

1. určiť pre jednotlivé zóny jasné a dobre zdôvodnené ciele;
2. zahrnúť všetky neštadiálne „horúce miesta“ biodiverzity, zvláštne a unikátne lokality do jadrovej zóny;

3. maximalizovať komplementaritu (Vane-Wright et al., 1991), ako i:
  - reprezentatívnosť pre cieľové druhy, biotopy cieľových druhov, cieľové typy biotopov a ekosystémov i pre „zástupcov“ procesov (veľkosť plochy, bezcestné územia, migračné trasy bioty);
  - prirodzenosť/zachovalosť (vždy spolu s inými kritériami, v jadrovej zóne uprednostniť divosť/nezasahovanie a kompaktnosť);
  - konektivitu (a optimalizovať fragmentáciu);
  - redundanciu a rezilienciu;
4. zohľadniť iné, ľahšie zistiteľné kritériá, ako druhovú identitu a bohatosť, vzácnosť, biogeografickú i prírodno-ochrannú významnosť;
5. zohľadniť iné, ťažšie zistiteľné kritériá, ako nepremiestniteľnosť, nahraditeľnosť a zraniteľnosť;
6. zachovať škálovú primeranosť zón;
7. zónami odlišiť evolučne „vtelené“ (tradičné) a „nevtelené“ ľudské činnosti (Topercer a kol., 2004);
8. vytvoríť v jadrovej zóne priestor pre dostatočne veľkú a reprezentatívnu vzorku kontrolných plôch;
9. dbať na minimum zabranej plochy a efektívnosť investícií;
10. využiť priestorové katalyzátory (Pressey et al., 2007), t. j. výrazné substrátové, pôdne i reliéfové hranice, vybrané cenné ekosystémy vodných tokov (Jalovecký potok, Belá, Poprad, Velický potok, Studený potok, Biela a Biela voda), veľké ekotony les – bezlesie a dolinové gradienty vo vybraných dolinových celkoch Suchá, Bobrovecká a Jalovecká dolina, Tichá a Kôprová dolina, Bielovodská, Široká a Javorová dolina.

Po predčasných voľbách v marci 2012 a odstavení pracovnej skupiny pre zonáciu TANAP-u sme však už nemohli dopracovať ďalšie dve dôležité skupiny kritérií – ekonomické

(určiť spôsoby a výšku kompenzácií za obmedzenie bežného využívania pozemkov) a organizačno-právne, t. j. dokončiť prerokovanie návrhu zonácie s vlastníckmi pozemkov.

V čom sú najväčšie úskalia zonácie Tatier?

Peter Fleischer: Už súčasný stav lesov v predpokladanej A zóne je veľmi nepriaznivý. Klimatická zmena a „nezasahovanie“ do vetrom vyvrátených porastov v horských lesoch je príčinou stavu, ktorý je pre väčšinu spoločnosti neakceptovateľný a je považovaný za zlyhanie ako ochrany prírody, tak lesníctva. Je jasné, že nemanáňované lokality sú a budú zdrojom šírenia hmyzu a poškodzovania okolitých porastov mimo jadrovej zóny. Nutne prichádzame k otázke, kto bude zodpovedný za ujmy na ekosystémových službách v týchto lesných porastoch. V prihraničných oblastiach by sa problém preniesol aj k susedom. V tzv. vedeckom návrhu hranič slovenská bezzásahová A zóna s poľskou intenzívne (C) a čiastočne manažovanou (B) zónou, čo je dostatočný dôvod na potenciálny konflikt záujmov.

Navrhovaný proces „zdivočovania“, ako jeden z prístupov na vyčlenenie bezzásahových zón, sa relatívne bez negatívnych následkov dá realizovať tam, kde nepôvodné, človekom vypestované monokultúry (najmä ihličnanov), príroda nahrádza prirodzene zmiešanými lesnými porastmi. Ale to nie je prípad Tatier. Pre tatranské smrekové lesy s charakterom extrazonálnej tajgy (Michalko a kol., 1986) je možnosť zvyšovania druhovej diverzity porastotvorných (dlhovekých) drevín prirodzeným spôsobom veľmi obmedzená. A podľa klimatologických scenárov (Melo et al., 2013) by sa smrek v stredných horských polohách mal v dôsledku zmeny klímy dostať na hranicu existenčného bioklimatického rozpätia (Kölling, 2007) už za 30 až 50 rokov. Zmena, ktorá bude kritická pre smrek, zjavne vyhovuje podkôrnemu hmyzu, ktorý sa už v dnešných podmienkach dostá-

va do stavu trvalej gradácie. Názory o 2- až 3-ročnej kulminácii populácie lykožrútov vyvracia takmer 15 rokov trvajúca gradácia v severských lesoch Kanady (*National Forestry Database*), kde hmyz poškodil smrečiny na výmere vyše 2 mil. ha, čo je zhruba plocha slovenských lesov. Ak je tento časový a priestorový rámec prejavom prirodzeného fungovania procesov v prírode, ako ho chceme vtesnať do našich zón s výmerami rádovo sto až tisíc hektárov?

Juraj Hreško: Základným rozporom uvedenia zonácie vidím v nepochopení jej významu, čo sa často interpretuje účelovo a predovšetkým nekompetentne. Už samotná kategória národný park je interpretovaná tendenčne a príliš sektorovo.

Ján Topercer: Veľké úskalia odhaľujú už odpovede na prvé dve otázky a celý doterajší proces prípravy zonácie TANAP-u, nápadne pripomínajúci sériu nárazov na skaly. Naposledy zonácia narazila v roku 2012, kedy sa popri prírodovedeckom návrhu úplnej väčšiny členov zonáčnej komisie zrazu v závere zjavil aj druhý, tzv. lesnícky návrh od dvoch členov komisie a úlohu „kameňa úrazu“ splnil. Vo svete je zonácia hlavnou stratégiou na kombinovanie ochrany prírody s využívaním krajiny. Ochranu prírody kladú štandardne krajiny v štandardných (nie „papierových“) národných parkoch na prvé miesto, preto zonáciu pripravujú štandardne najmä biológovia, geografi a iní prírodovedci, a to štandardne najmä podľa vedeckých poznatkov, princípov a medzinárodných smerníc. V slovenskej časti Tatier na tieto štandardy dodnes nedbajú – a aj preto sme so zonáciou stále v (kamennom) závoze.

Vedecký návrh kladie dôraz na „manažment“ vetrom, snehom, podkôrnym hmyzom, predátormi a inými prírodnými procesmi v evolučnej časovej mierke (10^3 – 10^6 rokov). Práve na takýto manažment sa totiž adaptovali cieľové druhy, z jeho informacyjnych i hmotných dedičstiev čerpá aj ekologická pamäť a reziliencia ekosystémov (Johnstone et al., 2016) a na pamäti ho má aj sústava Natura 2000

(podľa Európskej komisie aj podľa rezolúcie Európskeho parlamentu o divočine nie je v rozpore s jej cieľmi). Za zlým zdravotným stavom lesa a súvisiacimi problémami vidno skôr novodobé hromadné odumieranie nepôvodných smrečín (Jakuš a kol., 2008) so zreteľnou lesníckou stopou v podobe pestovania viacerých generácií nepôvodných smrečín po sebe, odstraňovania pionierskych drevín, uplatňovania schém rúbaňového hospodárstva, stereotypu rovnovekého lesa (Korpel, 1997) a ďalších priemyselnolesníckych i iných manažmentových stereotypov a záujmov.

Iste, veľmi dôležité je aj riadne prerokovať návrh zón s vlastníkmi a kompenzovať im obmedzenia tzv. bežného využívania pozemkov. Výsledok však nesmie ísť na úkor reprezentatívnosti, spojitosti/celistvosti, dostatočnej veľkosti bezzásahovej zóny, poistných faktorov a ďalších kľúčových kritérií zónovania, čo v pripravovanom návrhu Správy TANAP-u hrozí. O to viac, že mocenské – finančné, právne, ideologické, politické, personálne a i. – „nastavenie systému“ a postavenie štátnych ochranárov v ňom sa od roku 2012 nezmenilo. Aspoň teda nie k lepšiemu.

* * *

Zatiaľ proces zonácie TANAP-u nie je ukončený. Nesúhlasné stanoviská sú ako zo strany odborníkov, tak aj zo strany vlastníkov dotknutých pozemkov, ale aj verejnosti. Možno tento gordický uzol roztne až pripravovaný nový zákon o ochrane prírody a krajiny, na ktorý sa netrpezlivo čaká. Dúfajme, že doterajšia snaha množstva odborníkov nebude bez úžitku a že aj tie rôzne protichodné názory a návrhy sa časom buď potvrdia alebo vyvrátia.

Literatúra

Jakuš, R., Čaboun, V., Kukla, J., Kulla, L., Blaženc, M.: Hromadné odumieranie nepôvodných smrečín severného Slovenska. Zvolen: Ústav ekológie lesa SAV, 2008, 20 s.
Johnstone, J. F., Allen, C. D., Franklin, J. F.,

Frelich, L. E., Harvey, B. J., Higuera, P. E., Mack, M. C., Meentemeyer, R. K., Metz, M. R., Perry, G. L. W., Schoennagel, T., Turner, M. G.: Changing Disturbance Regimes, Ecological Memory, and Forest Resilience. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 2016, 14, 7, p. 369 – 378.

Korpel, Š.: Zvláštnosti maloplošných podrastových a výberných porastových typov v prirodzených smrekových lesoch Tatranského národného parku. Štúdie o Tatranskom národnom parku, 1997, 3, 36, s. 83 – 112.

Kölling, C.: Klimafüllen für 27 Waldbaumarten. *AFZ der Wald*, 2007, 23, p. 1242 – 1245.

Melo, M. et al.: Daily Air Temperature Range Analysis for the Slovak Tatra Mountains Part and Scenarios up to the Year 2100. In: 32nd International Conference on Alpine Meteorology. Book of Abstracts. Ljubljana: Ministrstvo za kmetijstvo in okolje, 2013, p. 27.

Michalko, J. a kol.: Geobotanická mapa ČSSR. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 1986, 165 s.

Pressey, R. L., Cabeza, M., Watts, M. E., Cowling, R. M., Wilson, K. A.: Conservation Planning in a Changing World. *Trends in Ecology & Evolution*, 2007, 22, p. 583 – 592.

Thede, A. K., Haider, W., Rutherford, M. B.: Zoning in National Parks: Are Canadian Zoning Practices Outdated? *Journal of Sustainable Tourism*, 2014, 22, 4, p. 626 – 645.

Topercer, J., Kliment, J., Bernátová, D.: Vetrnú ružicu asi neotočíme. Ale nezlomíme nad hoľami (pastiersku) palicu? In: Kadlečík, J. (ed.): Turiec a Fatra. Vrútky: ŠOP SR – Správa NP Veľká Fatra, Martin: SZOPK – ZO Martin, 2004, s. 47 – 55.

Vane-Wright, R. I., Humphries, C. I., Williams, P. H.: What to Protect? Systematics and the Agony of Choice. *Biological Conservation*, 1991, 55, p. 235 – 254.

doc. Ing. Peter Fleischer, PhD.,

p.fleischersr@gmail.com

Výskumná stanica a Múzeum Tatranského národného parku, Štátne lesy TANAP-u, 059 60 Tatranská Lomnica

prof. RNDr. Juraj Hreško, PhD.,

jhresko@ukf.sk

Katedra ekológie a environmentalistiky Fakulty prírodných vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra

Ing. Ján Topercer, CSc.,

jano.topercer@gmail.com

Botanická záhrada Univerzity Komenského v Bratislave, pracovisko Blatnica, 038 15 Blatnica 315